

Eesti arhiivinduse arengufaasid

Priit Pirsko*

Vahetult pärast Vabadussõja lõppu, 3. märtsil 1920 said Tartu Ülikooli raamatukogus kokku seitse härrasmeest, et arutleda tuleviku üle. Täpsemalt selle üle, kuidas minevikku tulevikus hallata. Jutuaineks sai niisiis vastse riigi oma arhiivi loomine – tegemist oli arhiivikomisjoni esimese koosolekuga. Komisjoni juhatas 34-aastane soome ajaloolane Arno Rafael Cederberg, kes oli hiljuti kutsutud rahvusülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo professoriks. Ülikooli esindas ka kolmekümnene Jüri Uluots, hilisem peaminister, kes Peterburi ülikooli lõpetanuna oli hiljuti saanud juuradotsendiks. Haridusministeeriumist osales komisjoni koosolekul küpses keskeas Kristjan Raud, kes oli vabakutselise kunstniku elujärjest ajutiselt loobunud ametniku karjääri kasuks. Neljas mees, Tallinna linna arhivaar Otto Greiffenhagen oli selleks ajaks juba paar aastakümnet Eesti vanimat arhiivi juhtinud ning evis ilmselt ainsana täpsemat ettekujutust arhiivitöö nüanssidest. Kolm ülejäänud komisjoni liiget olid seotud Eesti Rahva Muuseumiga: mõne nädala eest Eesti Rahva Muuseumi juhatuse esimeheks valitud tuntud kultuuritegelane Matthias Johann Eisen,¹ muuseumi asjaajaja, vastuolulise eluteega Edgar Eisenschmidt ja muuseumi arhiivraamatukogu juhataja Jakob Muide.²

Hiljem arhiivikomisjoni koosseis muutus, mõni tuli juurde ja mõni jäi kõrvale, komisjon ise teises järgmisel aastal arhiivinõukoguks, aga esimese koosoleku sümbolset tähenduslikkust pole nüüdki, sada aastat hiljem, põhjust eirata. Vastupidi, seda on põhjust tähistada Rahvusarhiivi või pikemalt öeldes Eesti riikliku arhiivinduse sünnipäevana. Nii arvavad tänased arhivaarid, aga samamoodi mõtles ka 1936. aastal toonase Riigi Keskarhiivi juhataja Otto Liiv, kes nimetas Eesti arhiivinduse ajaloolises ülevaates komisjoni esimest koosolekut Eesti riikliku arhiivinduse tähistajaks.³

Sada aastat on ühest küljest piisavalt pikk ajavahemik, et toimunule tagasi vaadata, analüüsida ja üht-teist arvata. Teisest küljest on see ju ainult kolm inimpõlve kestmist, sellestki pool võõrvõimu küüsis virelemist. Seega võiks Eesti oma riigi arhiivindust pidada ühtaegu nii pika ja sündmusterohke ajaloo nähtuseks kui ka uudseks sündmuseks – sõltuvalt kontekstist ja vaatenurgast.

Arhiiv kui selline tekkis koos kirjaoskusega. Kõige varasemate, Vana-Idamaade tekstikogude puhul saab arhiivist rääkida tinglikus tähenduses. Tollane arhiiv tegutses rööbiti valitseja kantselei rolliga, sisaldas nii arhiivile kui raamatukogule omaseid tekste, mis olid kantud savi- või kivitahvlitele. Mõne uurija arvates eksisteeris esimene n.-ö. pärisarhiiv hetiitide riigi pealinnas Hattušas (praeguse Ankara lähedal) juba 13. sajandil e. Kr. Seal leitud ligi 11 000 mitmesuguse sisuga savist kiilkirjatahvlil on kirjas ka teksti autori nimi, aadress ja tiitel, mis viitab algelise kataloogi kasutamisele. Tuntuim ja suurim Vana-Idamaade arhiiv-raamatukogu pärineb 7. sajandist e. Kr., see asus Ninives, kuulus Assüüria kuningale Aššurbanipalile ning sisaldas kuninganimistute jmt. dokumentide kõrval ka teadustöid ja babüloonia kirjandusteoseid.

* Priit Pirsko (1964), MA, Rahvusarhiiv, riigiarhivaar, Nooruse t. 3, 50411 Tartu, priit.pirsko@ra.ee

¹ P. Õunapuu. Matthias Johann Eisen kui Eesti Rahva Muuseumi juhatuse esimees. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 2009, nr. 52, lk. 14–15.

² Arhiivikomisjoni koosolekute protokollid 1920–1921. RA, ERA.1108.5.83.

³ O. Liiv. Eesti arhiivinduse ajalooline areng. – Arhiivinduse käsiraamat II. Tartu, 1936, lk. 29.

Niisuguses skaalas, kolme aastatuhandet katva maailma arhiivinduse kontekstis pole meie rahvusarhiivil ajalugu peaaegu ollagi, arhiiviga seonduv tundub hiljutine, väljakutsed paistavad uudsed, tavad ja kombes näivad kinnistumata.

Teise nurga alt mõttes tähistas aga Eesti Arhivaaride Ühing hiljuti oma 80. aastapäeva, mida tuleb pidada väga soliidseks tähtpäevaks. Tõepoolest, meie ühingu asutamine 1939. aastal oli varane samm võrreldes teiste arhivaaride kutseühingute sünniga nii Läänemere kandis kui ka laiemalt Euroopas ja maailmas. Nõnda näiteks asutati arhivaaride kutseorganisatsioon Saksamaal 1946. aastal, Ühendkuningriigis ja Soomes 1947, Itaalias 1949, Rootsis 1952. Väga vähesed arhivaaride kutseühingud loodi enne Teist maailmasõda, vanimana Hollandi arhivaaride ühing aastal 1891. Ameerika Ühendriikides, muide, loodi arhivaaride kutseühing vaid kaks aastat varem kui Eestis. Olgu öeldud, et sama puudutab ka arhiivinduslikku seadusandlust. Eesti esimene arhiiviseadus 1935. aastast on õige varane võrreldes nii naaber- kui muude maadega. Seega, hoolimata Eesti riigi suhtelisest noorusest, on meie arhiivinduslik põhi laotud varakult, ilmasõdadevahelisel üürikesel ajajärgul, mil kujunes välja erialane professionaalsus.

Ajaloo protsesside vaatluseks kasutatakse tihti periodiseerimist, et eristada muutuvaid olusid ja tähistada murrangulisi pöördeid. Proovigem seda siinkohal ka Eesti arhiivinduse arengu mõtestamiseks viimase saja aasta vältel. Sageli nähakse arengut ainult tõusujoonena, edenemisena, liikumisena madalamalt kõrgemale, lihtsamalt keerulisemale. Pangem siiski tähele, et areng kui muutumine võib olla ka vastupidine, regressiivne. Eesti arhiivinduse sada aastat sisaldab kõike: tõusu ja mõõna, muutumist ja paigalseisu.

Arhiiv on teadupärast osa riigist. Demokraatlikus ühiskonnas on rahvusarhiiv seaduseandja tahte kohaselt loodud asutus, üks valitsuse tööriistu info kogumiseks, säilitamiseks ja kasutamiseks. Sestap ei saa arhiivinduslikud ajajärgud kuigivõrd erineda riigi ja ühiskonna arengujärkudest, kui ehk mõni aktsent välja arvata. Niisiis paigutub arhiivi esimene arengufaas enam-vähem samasse raami, kus kahe ilmasõja vahel tegutses Eesti Vabariik. Aastad 1920–1939 olid Rahvusarhiivi loomise, arhiivinduse kui valdkonna küpsemise ja professionaliseerumise ajaks, mille lõpptähisteks said arhiiviseaduse vastuvõtmine, arhiivinduse käsiraamatute ilmumine⁴ ja kutseühingu moodustamine. Peaaegu nullist, kuigi tõukudes erinevatest kogemustest, loodi Eesti oma arhiivindus. See sündis mingil määral baltisaksa arhiivitraditsioonist, mille kantsiks oli Tallinna Linnaarhiiv. Samas tuleb rõhutada, et üle võeti mitmeid elemente vene arhiivikäsitlusest (eelkõige Friedrich Nineve kaudu) ning õpiti nii visiitide kui ka kirjanduse hankimise ja tõlkimise teel tollasest moodsast lähenemisest Hollandis, Inglismaal, Skandinaavias. Soome ajaloo professorit A. R. Cederbergi saab seejuures kindlasti pidada meie arhiivikorralduse peaarhitektiks, tema (ja mitte ainult tema) eestlastest õpilasi (Otto Liiv, Arnold Soom, Rudolf Kenkmaa, Adolf Perandi, Erik Tender, Nigolas Loone jt.) hiljem rahvusliku arhiivitraditsiooni loojaiks.

Meie arhiivinduse teine periood algas 1939. aasta lõpul baltisakslaste ümberasumisega nn. ajaloolisele kodumaale ja lõppes eestlaste suure põgenemisega 1944. aasta sügisel, mil maale tungisid Nõukogude väed ning üks okupatsioon asendus teisega. Mõistagi olid need aastad ühed rängemad Eesti ajaloos üldse, kuigi arhiivikogud suurematest hävingutest õnneks pääsesid. Kõige traagilisema sündmusena mainigem siinkohal Tallinna pommitamist 1944. aasta märtsis, mil tuhaks põles mõne riulikilomeetri ulatuses ajaloo pärandit. Samal aastal Saksamaale viidud Tallinna Linnaarhiivi vanem osa saadi õnneks tagasi 1990. aastal.⁵

Teisalt oli see lühike periood arhiivikogude märkimisväärse kasvamise ajaks. Baltisakslaste lahkumisel toodi siinsesse arhiivi suures ulatuses ajaloolisi, peamiselt perekonnaarhiive,

⁴ Arhiivinduse käsiraamat I, koostanud R. Kenkman, O. Liiv, A. Perandi, E. Tender. Tartu, 1933; Arhiivinduse käsiraamat II, toimetanud O. Liiv. Tartu, 1936.

⁵ Vt. lähemalt R. Pullat. Tallinna arhiivi tagasitoomisest Saksamaalt. Tallinn, 2018.

pärast 1940. aasta riigipööret veeti arhiividesse praktiliselt kogu senise riigi ja ühiskonna kirjalik pärand. Seega saab nentida, et neil keerulistel aegadel kujunes lõplikult välja Rahvusarhiivi kollektsooni vanem osa.

Rööbiti kogude kasvamisega algas aga kodumaise professionaalse arhiivinduse murenemine. 1940. aasta juunipöörde ja järgnenud sovetiseerimine lõikas läbi arhiivide senise arengu nii arhiiviteoreetilises plaanis kui ka praktikas, s. t. igapäevastes arhiivitoimingutes. Eesti arhiivinduse ümberkorraldamiseks saadeti augustis 1940 Moskvast Tallinnasse seitsmeklassilise kooliharidusega julgeolekuseersant Mihhail Organov.

1940. aasta sügisel kinnitas Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu kolm arhiivindust ümberkorraldavat määrust, millega nõukogude arhiivipõhimõtted kopeeriti Eesti oludesse. Kandvate nn. leninlike ideedena võeti üle arusaam dokumentaalsest kultuuripärandist kui ühismandist ning arhiivide tsentraliseeritud juhtimise põhimõte. Eesti Vabariigis kehtinud arhiivikorralduse alused, sh. päritolu põhimõte ja arhiivi algse korra järgimise põhimõte, sattusid põlu alla. Kiiresti juurutati nõukogulik seisukoht, et arhiividokumendid on oma olemuselt salajased, mistõttu nendega tutvumine on lubatud pigem erand- kui tavakorras. 1941 keelati Eesti arhiivides genealoogilised uurimistööd.⁶

Mitmed tunnustatud asjatundjad lahkusid arhiivinduse valdkonnast kas maalt põgenedes (Paul Johansen 1939, Gottlieb Ney 1941, A. Soom, E. Tender ja A. Perandi 1944) või repressioonide tõttu (August Sildnik 1941, Richard Övel 1945). Manalateed läksid arhiiviseaduse põhiautorid O. Liiv (1942) ja Rootsi jõudnud J. Uluots (1945). Eesti arhiivindusest olid piltlikult väljendudes püsti vaid varemed.

1940. aastate keskpaigast 1950. aastate keskpaigani tegutses sinne arhiivindus funktsiooninihke tingimustes. Arhiivi olemus muutus. Dokumentide kogumise ja säilitamise kõrval on igasuguse arhiivi kolmas põhifunktsioon olnud arhiiviainese kasutamise tagamine. Just see tööloik väändus sõjajärgsel ajal. Arhiivi peamiseks ülesandeks sai julgeolekuasutuste teenindamine ja seega ka repressioonide toetamine isikute vastu, kes tundusid võõrvõimule kahtlased. Teemakohastele päringutele vastamise kõrval tegeldi päevast päeva arhiiviainese süsteemse läbivaatamisega nn. rahvavaenlaste ja kontrrevolutsionääride tuvastamiseks.

Seda sõjajärgset kümnendit, mida siinkirjutaja käsitleb kolmanda perioodina, iseloomustab teinegi arhiivi tavapraktikast eristuv tööloik. Nimelt pidid arhivaarid panustama – tollast kõnepruuki kasutades – sotsialistliku kodumaa ülesehitustöösse vanapaberi plaanipärase kogumisega arhiivihoidlatest. Seda tööd on kirjanduses tagantjärele nimetatud taunivalt makuleerimiskampaaniaks⁷ ning paljuski õigustatult. Tegemist oli tõesti kampaaniaga ja arhivaalide makuleerimisega. Kampaaniad, eriti ideoloogiliselt sõgedas ühiskonnas, külavad pigem kahju kui kasu. Teisalt, olles põgusalt uurinud tollaseid eraldusakte, saab paljudel juhtudel sedastada eesti arhivaaride püüdu suunata ümbertöötamiseks kõige väärtusetumat arhiiviainest, säästes hävingust hinnalisemat ja unikaalsemat. Seega sõندان väita, et teatud hindamiskomponent selles kampaaniaõhustikus siiski sisaldus, sest arhiivi oli juunipöörde järgselt sattunud tohutu hulka dokumente, sealhulgas palju väärtusetut ainet. Seda on tagantjärele mõõnnud ka A. Soom, märkides, et „sageli oli tegu materjalidega, millel teaduslik väärtus puudus“.⁸ Kolmandal perioodil, täpsemalt 1948. aastal, sisuliselt keelati kodanikel arhiividokumentide tsiviilotstarbel kasutamine.⁹

⁶ Vt. lähemalt P. Pirsko. Eesti arhiivinduse sovetiseerimine 1940–1941. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 15 (22). Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. Tartu, 2007.

⁷ Vt. lähemalt E. Kuusik. Maranila Javkina ja makuleerimiskampaania Eesti Ajalooarhiivis. – Kleio. Ajaloo ajakiri 1993, nr. 7, lk. 37–41.

⁸ A. Soom. Aruanne Eestimaa ringkonna arhiividest Nõukogude ajal 1940–1941. Tõlkinud ja toimetanud L. Leppik. – Tuna 2000, nr. 4, lk. 111.

⁹ Siseministeeriumi Arhiivide Osakonna juhataja M. Organovi ringkiri 6. augustist 1948. – RA, EAA.R-271.1.148, l. 47–48.

Eesti arhiivinduse neljas faas algab 1950. aastate keskpaiku ja ulatub 1960.–1970. aastate vahetuseni, soovi korral võib seda perioodi täpsemini piiritleda aastatega 1956–1968. Olen seda ajajärku nimetanud ka kosumise ja toibumise ajaks, mil saadi tegelda enam-vähem normaalse arhiivinduse taastamisega ning arhiiv rakendati lahti nõukogude võimule sobimatute isikute kindlakstegemise plaanisüsteemist.¹⁰ Teatud valdkondliku kursimuutuse tõi kaasa 1956. aasta määrus, millega lubati fonditeatmike ja arhiivijuhtide üllitamine ja viidati dokumentide osalise lahtisalastamise vajadusele.¹¹

Liberaalsema arhiiviõhustiku püüdlustes jõuti kaugeimale 1968. aasta mais, kui eesti ajaloolaste ja arhivaaride ühiskoosolekul sõnastati mitmed uurimishuvi arvestavad seisukohad,¹² mille elluviimisel oleks arhiiv kujundlikult öeldes naasnud normaalsusesse. Sama aasta augustikuu sündmused Tšehhoslovakkias purustasid paljud ühiskondlikud lootused ja töid kaasa uue sulgumise.

1970. ja 1980. aastaid kuni laulva revolutsioonini saab eristada viienda perioodina Eesti arhiivinduse teel. Stagnatsioon ühiskonnas tähendas ka seisakut arhiivinduses. Kahtlemata oli tollasteski oludes võimalik märgata teatud tõusu, positiivseid nihkeid mõnes tööloigis (nt. allikapublikatsioonide arvu kasv), kuid need muutused jäid ilmselgelt jõuetuiks katseiks pidurdada sumbunud ideoloogilises ja kahanevas majanduslikus olukorras valdkondlikku allakäiku.

Selle perioodi lõpuks ja järgmise alguseks võiks pidada 1988. aastat, mil Moskva kesk-võimu algatatud nn. perestroika tõi kaasa avalikustamise, mis teatava viivitusega jõudis ka Eesti arhiividesse ning siin lõpetati arhiivianesele juurdepääsu totaalne piiramine.

Eesti arhiivinduse kuuendat arengujärku 1988–1998 võib nimetada desovetiseerimise ajajärguks. Juba 1989. aastal taasasutati Peep Pillaku eestvedamisel Eesti Arhivaaride Ühing.¹³ Sel perioodil võeti üle Eestimaa Kommunistliku Partei arhiiv, mis sisaldas okupatsiooniaegset tundlikku materjali (ENSV Siseministeeriumi ja Riikliku Julgeolekukomitee arhiivid), kuigi suurem osa kõnealusel ainesel oli varasemalt Eestist minema viidud või hävitatud. Taastati sidemed arhivaaride rahvusvahelise kogukonnaga, mitmel eesti arhivaaril õnnestus end täiendada Rootsi ja Soome riigiarhiivis. Kuigi arutelud arhiiviseaduse sõnastamise üle algasid juba perioodi esimestel aastatel, takerdus valdkonna õigusliku vundamendi loomine igapäevastesse muredesse, eriti omandireformiga seonduvatesse arhiivitoimingutesse. 1990. aastate esimesel poolel väljastati arhiividest sadu tuhandeid teatisi nii kinnisvara kui ka kodakondsust puudutavatel teemadel. Arhiivihoonete seisukord oli allpool igasugust arvestust, tehniline taristu kuni 1990. aastate keskpaigani mannetu. Arhiivinduse kui valdkonna juhtimine kannatas halva kvaliteedi ja kogukonna usaldamatuse tõttu, alles kümnendi viimastel aastatel hakkas arhiivi maine tasapisi paranema.

Pärast aastatepikkusi kirglikke vaidlusi, mille vaheetappideks said erinevate huvirühmade koostatud arhiiviseaduse eelnõud, võttis riigikogu 1998. aastal vastu Eesti teise arhiiviseaduse. Sellega desovetiseeriti lõplikult kodumaine arhiivihaldus nii arhiiviteoreetilises kui ka organisatsioonilises tähenduses. Arhiiviseaduse ja -eeskirjaga loodi eeldused üleminekuks sovetlikult asjaajamiselt tänapäevasele dokumendi- ja arhiivihaldusele ning defineeriti valdkonna põhitähtsused, loobudes ideoloogiliselt laetud nõukogude mõisteist (nt. riiklik

¹⁰ B. Kibal, P. Pirsko, T. Tannberg, J. Valge. Juurdepääsupiirangud arhivaalidele Euroopas ja Venemaal: Ajalooline kujunemine ja tänapäev. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 13 (20). Tartu, 2005, lk. 101.

¹¹ Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus 27. aprillist 1956. a., nr. 83 „Abinõudest ministriumide ja keskasutuste arhiivimaterjalide hoiurežiimi korrastamiseks ja nende paremaks ärakasutamiseks“. – RA, EAA. R-271.1.297, l. 8–13.

¹² ENSV MN j. a. Arhiivide Valitsuse, riiklike keskarhiivide ja ENSV TA Ajaloo Instituudi esindajate ühise nõupidamise protokoll 23. maist 1968. – RA, EAA.R-271.1.546, l. 31–35.

¹³ Vt. lähemalt P. Pillak. Eesti Arhivaaride Ühingu taasasutamine ja tegevus 1989–1999. Tuna 2000, nr. 1, lk. 110–119.

arhiivifond). Riigi keskse arhiiviasutusena sündis Rahvusarhiiv, samuti rajati arhivaari kutse omistamise süsteem ja kujundati äriarhiivide tegutsemise alused. Kõik see annab piisavalt alust, et kõnelda positiivsest pöördest, mis lõpetas kuuenda arengufaasi.

Lähiminevikku on paradoksaalsel kombel sageli keerulisemgi analüüsida ja mõtestada, saati siis periodiseerida kui veidi kaugemat aega. See tõdemus puudutab ka arhiivi eelmise sajandi lõpuaastast tänaseni. Ometi võiks arhiivinduse seitsmenda perioodi paigutada aas- tatesse 1999–2011, iseloomustades seda Rahvusarhiivi organisatsioonilise väljakujunemise ja konsolideerimise ajana, teiselt poolt aga – ja mis veelgi tähtsam – veebipõhiste arhiivi- teenustele ülemineku ja digitaalarhiivinduse rajamise faasina. 21. sajandi esimesel kümnendil muutusid totaalselt nii arhiivihaldus kui ka arhiivikasutamine.

Mitut aastat võib vaadeldavas perioodis eriliselt esile tõsta. 2005. aastast alates muutus võimalikuks arhiiviallikate kasutamine koduarvutist, sest avati nii digitaalsete kujutiste kesk- kond Saaga kui ka arhiiviniimistute elektrooniline kataloog AIS. See oli kahtlemata revo- lutsiooniline pööre, mis kümnekordistas hetkeliselt arhiivikülastuste arvu, perioodi lõpuks kasvas Rahvusarhiivi teenuste kasutamine sajakordseks võrreldes Interneti-eelse ajaga, mil arhiiviallikaid sai lehitseda ainult uurimissaalis. 2008. aastal avati veebipõhine ligipääs ajaloolistele filmidele ja helidele (FIS), 2010 fotodele (FOTIS), 2011 ajaloolistele maakaar- tidele.

21. sajandi esimesel kümnendil alustati ka digisündinud dokumentide üleandmisega Rahvusarhiivi. Tegemist oli peamiselt infoga, mis sisaldus suletud riiklikes andmebaasides. Digitaalse teabe käsitlemisega seotud väljakutsetele vastamiseks loodi arhiivis spetsiaalne üksus ning alustati vajaliku taristu ja kompetentside väljaarendamisega. Perioodi lõpetab Eesti kolmanda arhiiviseaduse vastuvõtmine 2011. aastal, mis ühtlasi alustab kaheksandat, seni viimast ja täna kulgevat arengufaasi.

2011. aasta seaduse põhieesmärgiks oli optimaalsete õiguslike tingimuste loomine lõplikul üleminekul digitaalsele dokumendi- ja arhiivihaldusele.¹⁴ Jooksva kümnendi arhiivihaldust iseloomustabki vahest kõige enam digitaalne pööre – nii pidevalt kasvav analoogkandjate digi- teerimine kui ka digisündinud ainese vastuvõtmine. Rahvusarhiivi külastatakse 1,5 miljonit korda aastas, kusjuures 99,5% neist visiitidest toimub veebis. Eesti arhiivinduse kaheksandas arengufaasis maksab tõdemus: kui arhiiviallikat ei ole internetis, siis seda ei olegi olemas.

Digitaalsuse võidumarsi kõrval ilmestavad tänast arhiivindust (ja ühtlasi eristavad vara- semast) Rahvusarhiivi ühtse kuvandi kindlustumine,¹⁵ makrohindamise metoodika kasuta- mine arhiiviväärtusega teabe väljaselgitamisel, mitmete arhiivi töövoogude (klienditeenus, koostöö arhiivimoodustajatega) liikumine elektroonilisse keskkonda, taristu loomine audio- visuaalse pärandi digimiseks, ühisloome projektid vabatahtlike kaasamiseks arhiiviallikate kirjeldamisse,¹⁶ arhiivipedagoogika lisandumine arhiivi põhiülesande rivi, sotsiaalmeedia võimaluste kasutamine arhiiviteabe vahendamisel ning laienev kodumaine ja rahvusvaheline koostöö. Rahvusarhiivi peahoone Noora avamine 2017. aastal oli ajalooline sündmus – 96 aastat pärast arhiivikomisjoni esimest koosolekut koliti meie maa ja rahva vanimad arhiivi- dokumendid nõuetekohastesse oludesse.

Võib-olla tuleks 2017. aasta kohale tõmmata arhiivinduse kaheksanda arengufaasi lõpu- joon, et rääkida uutest arenguülesannetest ja tulevikuarhiivist. See võiks ehk olla kasulikki, sest arutelud muutuste üle on enamjaolt edasiviivad. Sestap lõpetangi mõne küsimusega, mis saja-aastase Rahvusarhiivi arengut lähitulevikus mõjutada võivad, nummerdatagu siis neid ajaperioode ühel või teisel moel või loobutagu sootuks niisugusest mõtteharjutusest.

¹⁴ Vt. lähemalt P. Pirsko. Eesti kolmas arhiiviseadus. – Rahvusarhiiv 2009–2010, lk. 7–14.

¹⁵ Rahvusarhiivi struktuurimuudatustega 2016. aastal lõpetasid eraldiseisvate üksustena tegevuse Riigiarhiiv ja Ajalooarhiiv.

¹⁶ Esimene ühisloomeprojekt Esimeses maailmasõjas osalenud eestlaste tuvastamiseks avati 2014. aastal.

Niisiis, mis saab arhivaari elukutsest digitaalse info maailmas? Paberdokumentidega tegelevate arhivaaride hulk on pidevalt kahanenud ja kahaneb tulevikus veelgi. Kas see muutus toob pikapeale kaasa uue professiooni tekkimise või ehk seniste infohaldusega tegelevate elukutsete (arhivaar, dokumendihaldur, bibliograaf) ühinemise?

Sama küsimus puudutab nn. mäluasutuste maastikku. Kas kõik kultuuripärandiga tegelevad asutused jätkavad samasuguses organisatsioonilises raamistikus nagu varem? Kuidas muudab digiteerimine kultuuri ja pärandi vahendamise tegelevat sektorit?

Kuidas teiseneb arhiivikasutamine ja üldse minevikupärandi tarbimine olukorras, kus infoedastus muutub aina enam ja enam audiovisuaalseks? Kas sõnast saabki pilt ja kui saab, siis mida see kaasa toob?

Mida toob arhiivindusse tehisintellekti võimaluste kaasamine? Kui kaugel (või hoopis kui lähedal?) me oleme lausalisest käsikirjalise teksti mõistmise võimest arvuti abil? Millised on näo- ja laiemalt fototuvastuse võimekuse perspektiivid? Mis juhtub traditsioonilise arhiivikirjeldamisega automaatse märksõnastamise rakendamisel või näiteks tehisintellekti kaasamisel arhiiviväärtuse väljaselgitamisse?

Nende ja paljude teiste arenguülesannete eest pageda ei ole võimalik, isegi kui selleks soov oleks. Vastupidi, muutumine muudab elu huvitavaks, loob arhiivinduses võimalusi, nii nagu see varem on olnud ja nii nagu see tulevikuski olema saab. Rahvusarhiivi 100. sünnipäev aastal 2020 on selles kontekstis lihtsalt üks silmapilk, keskmisest pidulikum viiv, hetkeline hingetõmbepaus tunaeilse ja -homse vahel.